

Зміст

1. Становлення та розвиток релігієзнавчих студій в Україні	5
1.1. Інституційне виокремлення релігієзнавства як самостійної галузі знань української гуманітаристики	5
1. 2. Оформлення релігієзнавства як науки і навчальної дисципліни	7
1. 3. Релігієзнавство та релігієзнавчі дисципліни.....	11
1. 4. Розвиток релігієзнавчих студій в Україні.....	13
2. Релігієзнавчі відомості в творах книжників Київської Русі	18
2. 1. Світоглядний плюралізм і полірелігійність у Київській Русі.....	18
2. 2. Релігієзнавчі конотації у «Слові про Закон і Благодать» митрополита Іларіона.....	19
2. 3. Повчальні «Слова. .» проти язичників	22
2. 4. «Повість минулих літ» та її релігієзнавчі розмисли	25
2. 5. Релігієзнавчі аспекти «Киево-Печерського патерика»	29
3. Релігієзнавчі студії на українських землях у ранньомодерний період	34
3.1. Релігієзнавчі погляди Станіслава Оріховського.....	34
3. 2. Релігієзнавча проблематика в полемічній літературі другої половини XVI – XVII століть	36
3. 3. Трактат Казимира Ліщинського «Про не існування Бога» як спроба критичного осмислення релігії.....	40
4. Релігієзнавчі студії на українських землях за часів Просвітництва й романтизму	45
4. 1. Релігієзнавчі аспекти у творчості «польських просвітників».....	45
4. 2. Світоглядні засади українського романтизму та їхній вплив на осмислення релігійного життя.....	51
4. 3. Історико-релігієзнавча компаративістика «Закону Божого: Книги буття українського народу».....	53
4. 4. Інтелектуальний внесок Миколи Костомарова у розвиток українського релігієзнавства.....	56
4. 5. Релігієзнавчі погляди Івана Нечуя-Левицького	59
4. 6. Георгій Булашев як дослідник давньоукраїнської релігійної міфології.....	63
4. 7. Пантелеймон Куліш про роль релігії в історії українського народу	66
4. 8. Олександр Потебня: мовознавчий підхід до витлумачення релігійного феномена.....	69
5. Релігієзнавчі студії в Київській духовній академії	74
5. 1. Київська духовна академія як конфесійний навчальний заклад.....	74
5. 3. Історико-релігієзнавчі дослідження у працях студентства та професури та Київської духовної академії.....	78
6. Релігієзнавчі студії українських позитивістів	85
6. 1. Позитивізм на українських землях	85
6. 2. Михайло Драгоманов та його внесок у виокремлення релігієзнавства як самостійної сфери наукового знання.....	86

Зміст

1. Становлення та розвиток релігієзнавчих студій в Україні	5
1.1. Інституційне виокремлення релігієзнавства як самостійної галузі знань української гуманітаристики	5
1. 2. Оформлення релігієзнавства як науки і навчальної дисципліни	7
1. 3. Релігієзнавство та релігієзнавчі дисципліни.....	11
1. 4. Розвиток релігієзнавчих студій в Україні.....	13
2. Релігієзнавчі відомості в творах книжників Київської Русі	18
2. 1. Світоглядний плюралізм і полірелігійність у Київській Русі.....	18
2. 2. Релігієзнавчі конотації у «Слові про Закон і Благодать» митрополита Іларіона.....	19
2. 3. Повчальні «Слова. .» проти язичників	22
2. 4. «Повість минулих літ» та її релігієзнавчі розмисли	25
2. 5. Релігієзнавчі аспекти «Киево-Печерського патерика»	29
3. Релігієзнавчі студії на українських землях у ранньомодерний період	34
3.1. Релігієзнавчі погляди Станіслава Оріховського.....	34
3. 2. Релігієзнавча проблематика в полемічній літературі другої половини XVI – XVII століть	36
3. 3. Трактат Казимира Ліщинського «Про не існування Бога» як спроба критичного осмислення релігії.....	40
4. Релігієзнавчі студії на українських землях за часів Просвітництва й романтизму	45
4. 1. Релігієзнавчі аспекти у творчості «польських просвітників».....	45
4. 2. Світоглядні засади українського романтизму та їхній вплив на осмислення релігійного життя.....	51
4. 3. Історико-релігієзнавча компаративістика «Закону Божого: Книги буття українського народу».....	53
4. 4. Інтелектуальний внесок Миколи Костомарова у розвиток українського релігієзнавства.....	56
4. 5. Релігієзнавчі погляди Івана Нечуя-Левицького	59
4. 6. Георгій Булашев як дослідник давньоукраїнської релігійної міфології.....	63
4. 7. Пантелеймон Куліш про роль релігії в історії українського народу	66
4. 8. Олександр Потебня: мовознавчий підхід до витлумачення релігійного феномена.....	69
5. Релігієзнавчі студії в Київській духовній академії	74
5. 1. Київська духовна академія як конфесійний навчальний заклад.....	74
5. 3. Історико-релігієзнавчі дослідження у працях студентства та професури та Київської духовної академії.....	78
6. Релігієзнавчі студії українських позитивістів	85
6. 1. Позитивізм на українських землях	85
6. 2. Михайло Драгоманов та його внесок у виокремлення релігієзнавства як самостійної сфери наукового знання.....	86

6. 3. «Психологія релігії» Юліана Охоровіча.....	90
6. 4. Агатангел Кримський – дослідник ісламу.....	93
6. 5. Степан Балей – теоретик психології релігії.....	95
7. Ставлення Івана Франка до релігії та його релігієзнавчі студії	100
7. 1. І. Франко як теоретик українського релігієзнавства	100
7. 2. Трагування Іваном Франком релігії як суспільного феномену	102
7. 3. «Справжня» і «фарисейська» релігія в інтерпретації Івана Франка	104
7.4. Релігієзнавчі студії Івана Франка.....	105
8. Функціональна природа релігії та Церкви в історичних дослідженнях Михайла Грушевського	108
8. 1. Наукові зацікавлення Михайла Грушевського.....	108
8. 2. Ставлення Михайла Грушевського до релігії й Церкви	109
8. 3. М. Грушевський про дохристиянські вірування українців	110
8. 4. Рефлексії М. Грушевського щодо впливу християнства на релігійну свідомість давніх українців	111
8. 5. Християнізації українського народу очима М. Грушевського.....	113
8. 6. Витлумачення М. Грушевським ролі церковно-релігійного чинника в українському національно-культурному відродженні XVII століття.....	114
9. «Політичне релігієзнавство» В'ячеслава Липинського.....	117
9. 1. Наукова й громадсько-політична діяльність В'ячеслава Липинського.....	117
9. 2. Погляди В. Липинського на релігію та її зв'язок і вплив на політику.....	119
9. 3. В. Липинський про релігійне життя на українських землях.....	122
9. 4. Ставлення В. Липинського до унії та постанови Унійної церкви в Україні... 125	
10. Релігієзнавчі концепти Арсена Річинського	129
10. 1. Арсен Річинський як громадсько-культурний і церковний діяч	129
10. 2. Роздуми А. Річинський про роль національного чинника в релігійному житті українців.....	130
10. 3. Універсалізм і націоналізм християнства у творчості А. Річинського	134
10. 4. Специфіка формування українського релігійного світогляду за А. Річинським136	
10. 5. Бачення А. Річинським церковно-історичної місії України	137
11. Конфесійне релігієзнавство Івана Огієнка	140
11. 1. Іван Огієнко як релігієзнавець.....	140
11. 2. Трагування митрополитом Іларіоном (Огієнком) релігії та християнства зокрема	141
11. 3. Дохристиянські релігійні вірування у релігієзнавчих студіях митрополита Іларіона (Огієнка).....	142
11. 4. Митрополит Іларіон (Огієнко) про християнство	143
на українських землях	143
12. Релігієзнавчі студії в українській діаспорі	146
та радянській Україні другої половини XX ст.....	146
12. 1. Конфесійне релігієзнавство в українській діаспорі	
12. 2. Релігієзнавство на українських землях у другій половині XX ст.	154

6. 3. «Психологія релігії» Юліана Охоровіча.....	90
6. 4. Агатангел Кримський – дослідник ісламу.....	93
6. 5. Степан Балей – теоретик психології релігії.....	95
7. Ставлення Івана Франка до релігії та його релігієзнавчі студії	100
7. 1. І. Франко як теоретик українського релігієзнавства	100
7. 2. Трагування Іваном Франком релігії як суспільного феномену	102
7. 3. «Справжня» і «фарисейська» релігія в інтерпретації Івана Франка	104
7.4. Релігієзнавчі студії Івана Франка.....	105
8. Функціональна природа релігії та Церкви в історичних дослідженнях Михайла Грушевського	108
8. 1. Наукові зацікавлення Михайла Грушевського.....	108
8. 2. Ставлення Михайла Грушевського до релігії й Церкви	109
8. 3. М. Грушевський про дохристиянські вірування українців	110
8. 4. Рефлексії М. Грушевського щодо впливу християнства на релігійну свідомість давніх українців	111
8. 5. Християнізації українського народу очима М. Грушевського.....	113
8. 6. Витлумачення М. Грушевським ролі церковно-релігійного чинника в українському національно-культурному відродженні XVII століття.....	114
9. «Політичне релігієзнавство» В'ячеслава Липинського.....	117
9. 1. Наукова й громадсько-політична діяльність В'ячеслава Липинського.....	117
9. 2. Погляди В. Липинського на релігію та її зв'язок і вплив на політику.....	119
9. 3. В. Липинський про релігійне життя на українських землях.....	122
9. 4. Ставлення В. Липинського до унії та постанови Унійної церкви в Україні... 125	
10. Релігієзнавчі концепти Арсена Річинського	129
10. 1. Арсен Річинський як громадсько-культурний і церковний діяч	129
10. 2. Роздуми А. Річинський про роль національного чинника в релігійному житті українців.....	130
10. 3. Універсалізм і націоналізм християнства у творчості А. Річинського	134
10. 4. Специфіка формування українського релігійного світогляду за А. Річинським136	
10. 5. Бачення А. Річинським церковно-історичної місії України	137
11. Конфесійне релігієзнавство Івана Огієнка	140
11. 1. Іван Огієнко як релігієзнавець.....	140
11. 2. Трагування митрополитом Іларіоном (Огієнком) релігії та християнства зокрема	141
11. 3. Дохристиянські релігійні вірування у релігієзнавчих студіях митрополита Іларіона (Огієнка).....	142
11. 4. Митрополит Іларіон (Огієнко) про християнство	143
на українських землях	143
12. Релігієзнавчі студії в українській діаспорі	146
та радянській Україні другої половини XX ст.....	146
12. 1. Конфесійне релігієзнавство в українській діаспорі	
12. 2. Релігієзнавство на українських землях у другій половині XX ст.	154

1. Становлення та розвиток релігієзнавчих студій в Україні

1.1. Інституційне виокремлення релігієзнавства як самостійної галузі знань української гуманітаристики

Прийнято вважати, що релігієзнавство як наука з'явилося в країнах Заходу в другій половині XIX століття. І це частково так, адже тоді, через активні колоніальні завоювання, західний світ ставав дедалі «відкритішим» до різних культур і традицій, а надто ж релігійних. За таких умов системне академічне вивчення цих феноменів поставало одним із першорядних завдань для дослідницького загалу. Тому цілком природно, що інтелектуали західного світу іноді більше захоплювалися пізнанням *Іншого*, а відтак і всього того, що підтверджує його *інаковість* – мову, культуру, релігійність, побут, ментальність, політичний уклад – аніж власними історичними витоками і духовно-культурними джерелами.

Науковий дискурс, що відбувався шляхом порівняння «чужих» релігійних традицій з «власними», часто призводив до того, що західноєвропейські та північноамериканські спільноти починали ставати все менше «моноконфесійними». Проте не варто думати, що саме це зруйнувало відносну однорідність Західної Європи в релігійному плані. Цей процес почався ще в XVI ст. з Реформації та появи протестантизму, який з самого початку дробився на різні за ідеологією та структурою течії, а це, в свою чергу, вело до продукування все нових і нових деномінацій протестантського толку. Водночас найсприятливішими для розвою протестантизму виявилися Сполучені Штати Америки. Саме ця територія в XIX ст. стала «резервуаром» для масового виникнення нових протестантських об'єднань, течій і рухів.

Конфесійна строкатість Заходу, посилення комунікаційних контактів, духовно-культурні взаємовпливи, що відбувалися у XIX ст. і зробили цю різноманітність більш контрастною, а отже й виразнішою, стимулювали та значною мірою сприяли становленню й розвитку релігієзнавства як науки. Адже наукове осмислення структурно-функціональних особливостей, ідейно-богословських відмінностей між різними протестантськими конфесіями, які активно освоювали духовно-культурний простір країн західного світу, ставало не лише головною цікавістю з наукового погляду, а й першорядною проблемою з погляду суспільно-політичного і навіть безпекового. До цього варто додати, що й постійне нарощення кількості самостійних протестантських утворень, і прагнення обґрунтувати ідейно-богословські підвалини власної появи,

1. Становлення та розвиток релігієзнавчих студій в Україні

1.1. Інституційне виокремлення релігієзнавства як самостійної галузі знань української гуманітаристики

Прийнято вважати, що релігієзнавство як наука з'явилося в країнах Заходу в другій половині XIX століття. І це частково так, адже тоді, через активні колоніальні завоювання, західний світ ставав дедалі «відкритішим» до різних культур і традицій, а надто ж релігійних. За таких умов системне академічне вивчення цих феноменів поставало одним із першорядних завдань для дослідницького загалу. Тому цілком природно, що інтелектуали західного світу іноді більше захоплювалися пізнанням *Іншого*, а відтак і всього того, що підтверджує його *інаковість* – мову, культуру, релігійність, побут, ментальність, політичний уклад – аніж власними історичними витоками і духовно-культурними джерелами.

Науковий дискурс, що відбувався шляхом порівняння «чужих» релігійних традицій з «власними», часто призводив до того, що західноєвропейські та північноамериканські спільноти починали ставати все менше «моноконфесійними». Проте не варто думати, що саме це зруйнувало відносну однорідність Західної Європи в релігійному плані. Цей процес почався ще в XVI ст. з Реформації та появи протестантизму, який з самого початку дробився на різні за ідеологією та структурою течії, а це, в свою чергу, вело до продукування все нових і нових деномінацій протестантського толку. Водночас найсприятливішими для розвою протестантизму виявилися Сполучені Штати Америки. Саме ця територія в XIX ст. стала «резервуаром» для масового виникнення нових протестантських об'єднань, течій і рухів.

Конфесійна строкатість Заходу, посилення комунікаційних контактів, духовно-культурні взаємовпливи, що відбувалися у XIX ст. і зробили цю різноманітність більш контрастною, а отже й виразнішою, стимулювали та значною мірою сприяли становленню й розвитку релігієзнавства як науки. Адже наукове осмислення структурно-функціональних особливостей, ідейно-богословських відмінностей між різними протестантськими конфесіями, які активно освоювали духовно-культурний простір країн західного світу, ставало не лише головною цікавістю з наукового погляду, а й першорядною проблемою з погляду суспільно-політичного і навіть безпекового. До цього варто додати, що й постійне нарощення кількості самостійних протестантських утворень, і прагнення обґрунтувати ідейно-богословські підвалини власної появи,